

ANDOR VEGH
(Pečuh, Mađarska)¹

Osvrt na djelo:
Tihomir Vujičić: *Muzičke tradicije Južnih Slovena u Mađarskoj*²

Kada je 1978. posthumno izdana zbirka Tihomira Vujičića *Muzičke tradicije Južnih Slovena u Mađarskoj*, cijela mađarska, jugoslavenska, a i šira zainteresirana etnomuzikološka i etnografska znanost znala je da se radi o izrazito važnom izdanju koje je zbog tragične sudbine autora na sebi nosilo ožiljke nedovršenosti. No, nedostaci nisu umanjili kvalitetu i značaj Vujičićeva rada. Od prvog izdanja prošlo je četrdesetak godina kada je na inicijativu Mađarske akademije znanosti pokrenut projekt da se originalno djelo ne samo dovrši nego i u duhu 21. stoljeća i dopuni multimedijalnim sadržajem. Taj bi sadržaj obuhvatio skupljene primjerke glazbe, notne zapise, dokumente i ostale dijelove Vujičićeve ostavštine u cilju što boljeg upoznavanja s Vujičićevim životnim djelom, a i cjelokupnom glazbenom ostavštinom Hrvata, Srba i Slovenaca u Mađarskoj. Partneri Muzikološkog instituta Istraživačkog centra za humanističke znanosti u ovom pothvatu bili su budimpeštanska Kuća tradicije (Hagyományok Háza), Muzikološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti, Srpski institut u Budimpešti i Udruga „Vujičić”. Nakon dvije godine organizacijskog i sistematizacijskog rada na ostavštini i dodatne četiri godine rada na izdanju, zbirka je objelodanjena u dopunjenoj i doradoj trojezičnoj formi, a digitalna baza ostavštine autora dostupna je od sredine 2022. na mađarskom, srpskom i engleskom jeziku pod sljedećom poveznicom – vujicsics.zti.hu. Glavni je urednik cijelog projekta, izdanja i digitalne zbirke ravnatelj Muzikološkog instituta Istraživačkog centra za humanističke znanosti Pál Richter, a urednice se s Muzikološkog instituta SANU Jelena Jovanović i Danka Lajić Mihajlović.

U novom je izdanju originalna zbirka proširena s dodatnih 19 glazbenih zapisa, a pridodane su i nove informacije, uglavnom iz rukopisne zbirke, a dijelom i kao komentari urednica. Ukupna je ostavština digitalizirana i uređena, a većim dijelom sistematizirana i objelodanjena na spomenutoj mrežnoj stranici

¹ Sveučilište u Pečuhu, PTE Katedra za hrvatski jezik i književnost, Liszt Ferenc Zene-művészeti Egyetem, Népzene Tanszék / Katedra za tradicijsku glazbu / Budimpešta

² *A magyarországi délszlávok zenei hagyományai / Musical Traditions of South Slavs in Hungary*. Gl. ur. Pál Richter, ur. Jelena Jovanović i Danka Lajić Mihajlović. Budapest: BTK Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza – Szerb Intézet – Vujicsics Egységület. 2020. (Prošireno i dopunjeno izdanje djela iz 1978.)

na koju upućuju i komentari u samoj knjizi. Učinjene su i neke ispravke u kri-voj tematizaciji pojedinih napjeva te je dodana numeracija i popis napjeva po prvom stihu. Nadalje, izrađeno je kazalo imena (kazivača/kazivačica), lokaliteta i sakupljača pjesama (ukoliko to nije bio sam Vujičić) što izrazito pomaže korištenju zbirke kako za znanstvene tako i za glazbene svrhe.

Urednice i sastavljači novog izdanja većinom držali su se originalnog teksta iz 1978., no nekim su elementima, i kako ćemo vidjeti usuprot temeljnim konstatacijama Vujičića o pojedinim etničkim i subetničkim grupama Hrvata u Mađarskoj, udarili nove osnove cjelokupnog teksta. Originalni predgovor Vujičića započinje sljedećim rečenicama:

„U Mađarskoj živi približno 100 hiljada pripadnika južnoslovenskih narodnosti u nekih 60 sela. Najbrojniji je štokavski elemenat: Hrvati, koji se nazivaju raznim lokalnim imenima (Šokci, Bunjevci, Bošnjaci, Raci, Dalmacijani), Srbi takođe. Kajkavci: primurski Hrvati i Slovenci u Porablju. Čakavci: deo Hrvata duž cele zapadne granice” (VUJIČIĆ 1978: 7).

Ovaj je citiran tekst, kao i cijeli predgovor autora, u potpunosti izostavljen iz novog izdanja i umjesto njega imamo novi predgovor koji govori:

„Kad se povede reč o srpskom kulturnom nasleđu u Mađarskoj, uglavnom se pomisli na crkvenu umetnost, na arhitekturu crkava, ikone i zidno slikarstvo, crkveno pojanje što je razumljivo, međutim barem toliko će se asocirati i na srpski folklor, narodnu muziku i narodnu igru.

(...)

Ova epohalna zbirka [misli se na originalno izdanje iz 1978., op. a.] je na dostojan način sumirala rezultate terenskog rada na zapisivanju narodnih melodija što je autor još sasvim mlad započeo i decenijama vršio među Srbima u Pomorišju, Bačkoj, Baranji i u okolici Budimpešte, među pomurskim, podravinskim³ i gradišćanskim Hrvatima, bačkim Bunjevcima, baranjskim i bačkim Šokcima, baranjskim (katoličkim) Bošnjacima, podunavskim (katoličkim) Racima i porabskim Slovencima (u okolini Monoštera)” – *Reč unapred* Pere Lastića, originalno na ćirilici (VUJIČIĆ 2020: 27).

³ Inače, pridjev *podravinski* nije u uporabi. Umjesto njega, naročito u znanosti, koristi se riječju *podravski*, pa bi se tako i ovu grupu Hrvata trebalo nazvati *podravskim* Hrvatima, a ne *podravinskima*. Pridjev *podravinski* upotrebljavao je i sam Vujičić u originalnom izdanju preuzimajući ga iz lokalnog govora, no jezično i znanstveno se ovaj oblik smatra pogrešnim. U hrvatskoj etnologiji (ne u geografiji) upotrebljava se samo za sjeverozapadnije pokrajine uz rijeku Dravu, od Đurđevca (točnije Pitomače) prema sjeverozapadu. U cjelini, nažalost, dostignuća hrvatske etnologije, lingvistike i etnomuzikologije nisu uzete u obzir u novom izdanju.

U novom izdanju ne smatraju se Hrvatima ni Šokci, ni Bošnjaci u okolici Pečuha, ni Bunjevci pa ni podunavski Raci (Dušnok, Baćin, Tukulja – iz ovih naselja podunavskih Hrvata nalaze se notni zapisi u knjizi), nego nekim posebnim grupama Južnih Slavena u Mađarskoj. Budući da su urednice novog izdanja osjetile da se radi o izrazito osjetljivoj temi identifikacije, nacionalnog i regionalnog identiteta, posvetile su joj obim od otprilike jedne stranice gdje navode:

„Posebno kompleksno pitanje predstavlja (samo)određenje pripadnika različitih etnografskih grupa štokavaca katoličke veroispovesti u Mađarskoj (Bunjevaca, Bošnjaka, ‘Raca’, Dalmacijana) u odnosu na hrvatski etnički i/ili nacionalni identitet (...) O ovoj problematici je opsežno diskutovano iz različitih disciplinarnih perspektiva u srpskoj i hrvatskoj nauci, često sa suprotnom argumentacijom, a svakako bez makar i približnog konsenzusa (od Kuntić 1969. do novijih priloga, uključujući i koncept višestrukih identiteta poput GRBIĆ 1994; ČERNELIĆ 2009)” – *Reč urednica*, originalno na ćirilici (VUJIČIĆ 2020: 42–43).

Kako je razvidno, urednice nabrajaju grupe čije je samoodređenje i hrvatski karakter u nacionalnoj identifikaciji, prema njihovu mišljenju, sporan. Očito je da su Šokci izostali kod nabiranja, mada ih se u kasnijem dijelu uredničkog uvoda spominje u kontekstu etničkih i nacionalnih određenja. Budući da se radi o osjetljivoj temi, kako urednice i naznačuju na početku citiranog ulomka, očekivalo bi se da će na različite stavove uputiti navedenom literaturom, no uključene su samo tri jedinice. Premda urednice vele da se o ovoj temi opsežno diskutiralo, to, nažalost, nije tako. Stvarne znanstvene diskusije koje bi obuhvatile sve spomenute etničke grupe nije bilo. O toj su temi pisali uglavnom hrvatski znanstvenici iz Mađarske (BARÁTH, GYUROK, SOKCSEVITS 2002, FERKOV 2014, ŠOKČEVIĆ 1997, SOKCSEVITS 2021, BOCKOVAC 2018) koji su, sudeći prema uvodniku, urednicama nepoznati. S druge strane, slijedom korištene literature (KUNTIĆ 1969, GRBIĆ 1994, ČERNELIĆ 2009) urednice nisu mogle doći do zaključaka koje navode (vidi o tome kasnije) jer su se Černelić i Kuntić bavili isključivo Bunjevcima dočim je anketno istraživanje Jadranke Grbić provedeno među više subetničkih grupa Hrvata u Mađarskoj (GRBIĆ 1994: 71–72), no ono je što se tiče bošnjačkih Hrvata (koje Vujičić imenuje kao Bošnjake) bilo ograničeno na samo jedno naselje iz okolice Pečuha, jednako kao što su i podunavski (racki) Hrvati predstavljeni samo jednim naseljem.⁴ Budući da Jadranka Grbić rezultate svojeg istraživanja

⁴ Anketno je istraživanje autorica provela u sljedećim naseljima, ovdje grupiranim prema subetničkoj pripadnosti:

- naselja s Bunjevcima Hrvatima: Bačalmaš, Baja, Gara, Čikerija, Kaćmar, Čavolj
- naselje s Hrvatima Šokcima iz Bačke: Santovo

ne prikazuje zasebno prema subetničkim grupama nego sumirajući ih za sve Hrvate u Mađarskoj, ništa konkretno ne možemo doznati u vezi identitetskih pitanja hrvatskih subetničkih grupa – grupa koje se u novom izdanju Vujičićeve zbirke nazivaju samo „štokavcima rimokatoličke veroispovesti”⁵. Srpski pak autori koji su se bavili identitetskim pitanjima – u uredničkom uvodniku navedeni Kuntić, a i navedena Mladena Prelić koja se bavila pitanjem Bunjevaca i podunavskih/rackih Hrvata u Tukulji – nisu bili upoznati s društvenim pitanjima bošnjačkih i šokačkih Hrvata Baranje, kako ni s rackim Hrvatima Dušnoka i Baćina, o Dalmacijanima Sentandreje da ni ne govorimo. Stoga je posve nejasno otkud su urednice crpile, odnosno mogle crpiti informacije u vezi ovih grupa – citirana literatura njima se ne bavi, kao što se istraživački nisu njima bavile ni same urednice. S obzirom na brojne pogreške na koje ćemo se osvrnuti u nastavku teksta, a koje se odnose i na dotične geografske regije i društvene grupe, ishodi da se uvodni tekst zasniva na stereotipima i generalizaciji te da je pisan iz specifičnog društveno-političkog trenutka i rakursa uključujući i mijenjanja Vujičićeva stava o nacionalnim identitetima spomenutih hrvatskih grupa. Pritom treba napomenuti da ne osporavamo postavljeno propitivanje identiteta, kao ni to da bi se ovaj fenomen mogao, može i smije promatrati s više gledišta, bilo nacionalnog ili nekog drugog karaktera. Problem je taj što urednice to čine pristrano usprkos napomeni o osjetljivosti teme. Kako bi joj se pristupilo temeljito, smatram da ne bi smio biti izostavljen rad Maria Bare i Tomislava Žigmanova *Vrela za povijest Hrvata u Vojvodini – monografske publikacije od 1918. do 1990.* (BARA, ŽIGMANOV 2011), koji svakako proširuje uvid u ovo osjetljivo pitanje prikazujući stavove različitih etnonacionalnih grupa i njihovu reprezentativnu znanstvenu produkciju. Treba napomenuti i to da je djelo u literaturi novog izdanja koje predstavlja srpsku točku gledišta – *Počeci borbe za preporod Bačkih Bunjevaca* Albe Kuntića (1969) – više nego kontroverzno. O tom djelu Bara i Žigmanov pišu: „Knjiga Albe M. Kuntića naišla je na izrazito negativne kritike. Iz kritičke analize više autora ukazano je na neke temeljne promašaje Albe M. Kuntića. Manjkavosti nisu bile posljedica težine i složenosti predmeta

-
- naselja s Hrvatima Šokcima iz Baranje: Mohač, Veliki Kozar, Vršenda
 - naselja podravske Hrvata: Starin, Gornji Martinci, Lukovišće, Potonja
 - naselje s Hrvatima Bošnjacima: Kulinj
 - naselje s Hrvatima Racima ili podunavskim Hrvatima: Tukulja
 - naselja s pomurskim Hrvatima: Mlinarci, Murski Križevci, Petriba, Serdahel, Pustara
 - naselja s gradišćanskim Hrvatima: Gornji Četar, Hrvatske Šice, Hrvatski Židan, Narda, Petrovo Selo, Kemlja, Unda, Bizonja, Olmod, Koljnof
 - gradska naselja s mješovitom podrijetlom hrvatskog stanovništva: Pečuh, Sambotel.

⁵ Ovu sintagmu Vujičić nijednom nije upotrijebio u originalnom izdanju iz 1978., a ni u drugim svojim djelima.

istraživanja koliko zbog autorove znanstvene ograničenosti i nesposobnosti da dijalektički dokaže rezultate vlastite sinteze o podrijetlu i identitetu Bunjevaca” (BARA, ŽIGMANOV 2011: 341)⁶.

Na kraju odlomka posvećenog pitanju identiteta urednice dolaze do zaključka:

„Svakako opšte iskustvo na ovom planu je da su identifikovanja fluktuirajuća i zavisna od zaista mnoštva faktora, te se gotovo svako nacionalno identifikovanje pokazuje kao diskutabilno na potrebu (i pravo) za (lokalnim) samoopredeljenjem, a posebno u svetlosti činjenice da ‘pojedine grupe naših naselja nisu znale jedna za drugu i o nekoj kulturnoj razmeni među njima nije moglo biti reči’ (VUJIČIĆ 1957: 5)” – *Reč urednica*, originalno na ćirilici (VUJIČIĆ 2020: 43).

Današnja politička i kulturna slika južnije od mađarskih granica zna za hrvatsku, srpsku, slovensku, bošnjačku, crnogorsku i makedonsku naciju među Južnim Slavenima na području bivše Jugoslavije. Jedino se u Srbiji, i samo nakon pojavljivanja Slobodana Miloševića na političkoj sceni, pojavljuju Bunjevci i Šokci kao posebne nacije. Nema dvojbe da se pojavljuju s ciljem da se podijeli hrvatska zajednica na području Srbije, prvenstveno Vojvodine. Dakako, pojava zasebne šokačke i bunjevačke nacije ili nacionalnosti nije izum 20. stoljeća. Ova se ideja pojavila i dobila snažnu potporu u 19. stoljeću u mađarskim političkim krugovima s ciljem oslabljenja hrvatske nacionalne integracije prvenstveno u Bačkoj, Baranji i u Podunavlju, tj. na područjima koja nisu bila pod nadležnošću Hrvatskog sabora nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine (ŠOKČEVIĆ 1997, SOKCSEVITS 2021). Politički cilj – podijeli pa vladaj – isti je kao i prije 150 godina, jedino su zemlje koje primjenjuju ovu praksu druge. I ne trebamo ništa drugo, nego samo pogledati asimilacijske pokazatelje nacija i nacionalnih zajednica koje ostaju bez matičnog naroda – ukoliko Bunjevci i Šokci (tu se misli na ove grupe u Srbiji) nisu Hrvati, onda će ih se izravno vezivati za drugu većinsku naciju, a to su danas Srbi, dok su prije 100–130 godina ta većinska nacija bili Mađari.

Kako smo već naveli, trenutačno se ni u jednoj drugoj državi osim Srbije, pa ni u Mađarskoj, Šokci i Bunjevci ne pojavljuju kao posebna nacija (a o Racima i katoličkim Bošnjacima ne treba ni govoriti jer se te grupe u Srbiji, pa ni nigdje drugdje u svijetu, ne mogu pronaći), nego kao subetničke grupe Hrvata. Ova situacija oko politiziranja glazbene baštine slična je onoj u vezi Sikuljaca i

⁶ Nije samo citirano djelo nego i cijelo stvaralaštvo te djelatnost Kuntića kontroverzno. Za nas je ovdje važno da se njegova djela više smatraju političkim opredjeljenjem, nego znanstvenim djelima. O njegovu životu, antihrvatstvu, promjeni vjere i o „uskrsnuću” njegova publicističkog djelovanja za vrijeme Miloševića krajem 1980-ih i 1990-ih vidi u *Leksikonu podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* (BAČIĆ I DR. 2019. str. 69–75, natuknica Kuntić, Alba M).

Čango-Mađara u Rumunjskoj, naročito u 1980-im godinama, ali i nekim drugim razdobljima pretjerane politizacije manjinskog pitanja Mađara u Rumunjskoj. U rumunjskim političkim krugovima u 1980-ima, potkraj razdoblja Ceaușescuova režima, pojavili su se pokušaji razdvajanja ovih grupa od Mađara što je imalo posljedice i na polju glazbe, kad bi se u rumunjskoj znanosti govorilo isključivo o tradicionalnoj glazbi Transilvanije ili glazbi katoličkih Rumunja na glazbenim izdanjima (PÁVAI 2005, PÁVAI 2012).

Može se zaključno istaknuti da je europska znanost odavno prekoračila ulogu kojom bi se iz neke intelektualne perspektive „opšteg iskustva” ljudima nametalo kome trebaju pripadati, a kome ne. Činjenica koja je promaknula urednicama i stručnjacima uključenima u novo izdanje Vujičićeve zbirke jest ta da među naseljima iz kojih Vujičić donosi svoje primjere „šokačke, bošnjačke, bunjevačke, racke” glazbe (21 naselje) trenutno samo u Tukulji, Santovu i Mohaču postoji srpska manjinska samouprava dok u ostalima postoji samo hrvatska. U trima navedenim naseljima uz srpsku manjinsku samoupravu djeluje i hrvatska. Nacionalna integracija ovih manjinskih grupa odigrala se i to neovisno o nekim „opštim iskustvima”. Trenutačno prijeporno pitanje nije ono koje postavljaju urednice, pitanje o potiskivanju lokalnih ili regionalnih identiteta u smjeru prevlasti nacionalnih. Stvarni je problem u vezi opstanka ovih grupa asimilacija u Mađare, snažna urbanizacija te gubljenje prostora tradicionalne ruralne strukture i društvene sredine. To se dešava neovisno o svim institucionalnim i zakonskim okvirima koji su izgrađeni nakon demokratskih promjena u Mađarskoj, i unatoč tomu što su ovi nesporno pridonijeli mogućnostima izgradnje manjinskih i nacionalnih struktura – kako kulturnih, tako i političkih, civilnih itd. Gotove činjenice stavljati pod upitnike, nacionalna opredjeljenja ne uzeti u obzir, nikako ne priliči znanstvenom diskursu, naročito ne jednom ponovljenom etnomuzikološkom izdanju, čija metodologija jednostavno nije razrađena za vrednovanje tih pitanja, koja bi iziskivala posebna istraživanja i postupke umjesto predočenog pristranog obrazloženja.

Šokci, Bunjevci, Bošnjaci i Raci nisu homogene grupe čiji se identitet – nacionalni, regionalni, povijesni itd. – može jednostavno rješavati. Naročito ne bez poznavanja povijesnog i demografskog razvitka regije koju nastanjuju. Uzmimo za primjer rackohrvatska naselja u okolici Kalače (Dušnok i Baćin) koja su potpuno drugačije zajednice, kako s glazbenog tako i s asimilacijskog gledišta, od naselja Erčin i Andzabeg (Érd) u Fejerskoj županiji u kojima također žive Hrvati koji sebe nazivaju Racima. Peto je naselje rackih Hrvata Tukulja koju etnolozi i povjesničari (SÁROSÁ CZ 1972, ŠAROŠAC 1991, FRANKOVIĆ 1993, 2014, BEGOVÁ CZ 1980, 2001, BEGOVAC 1994, SZABÓ G 2001a, 2001b, 2004, 2012, SOKCSEVITS 2021), a i sam Vujičić u izdanju iz 1978. spajaju s prethodno navedenima u istu etnografsku grupu rackih Hrvata, a nalazi se na Čepelskom otoku u blizini naselja sa srpskim živiljem Čip, Kovin, Bata i Lovra. Tukulja je u sociološkom i društvenom pogledu, dakako, povezana sa srpskom zajednicom okolice koja govori sličan jezik te je

i utjecaj srpske kulture pa i identiteta opipljiv za razliku od ostalih navedenih rackih naselja, gdje ove utjecaje ne možemo naći. Prilikom posljednjeg popisa stanovništva provedenog u doba Austro-Ugarske 1910. godine u Tukulji je stanovništvo koje pripada Južnim Slavenima popisano kao bunjevačko (472 Bunjavca od ukupno 3608 stanovnika), dočim u selu nije bilo ni Srba ni pravoslavnog življa (ZENTAI 2003). U Dušnoku, od sveukupno 3372 žitelja, 2890 ih je popisano kao Hrvati (ni Šokaca, ni Raca, ni Bunjevaca, ni Srba, ni pravoslavaca u selu nije bilo), dok je u Baćinu prema tom popisu bilo samo Mađara (ZENTAI 2003). Iako znamo da su Dušnočani svoj božićni običaj koleda na hrvatskom jeziku između dvaju svjetskih ratova još ponekad izvodili i u Baćinu⁷, lokalni je identitet ovih susjednih sela bio potpuno razdvojen i različit. Ova su dva naselja u blizini Kalače već početkom 20. stoljeća bila pretežito mađarizirana u glazbenom pogledu, ali su mađarske melodije pjevali na svojem hrvatskom, rackom dijalektu i to ne običnim prijevodima, nego koristeći se posebno nadograđenim pjesničkim i izražajnim formama (FEHÉR, FEHÉR 1993, FEHÉR 2000, 2007, 2008). Takvu glazbenu sliku ne možemo naći nigdje drugdje u Podunavlju – ni među Bunjevcima ni među Srbima. Glazbeni izričaj najrodniji Dušnoku i Baćinu nalazimo u kajkavskim krajevima Pomurja i gornje Podravine (sjeverozapadno od grada Barče), kako to uočavaju i Zoltán i Anikó Fehér u svojim radovima temeljenima na istraživanju glazbene baštine tih dvaju naselja (FEHÉR, FEHÉR 1993, FEHÉR 2000, 2007, 2008). Utvrdili su visok stupanj mađarizacije glazbenog izražaja, koji se prema Vujičićevim osnovama nikako ne uklapa u glazbu hrvatskih i srpskih manjinskih grupa koje govore štokavskim narječjem.

Slične unutarnje razlike u razvoju kulturnog, lokalnog i nacionalnog identiteta možemo primijetiti i kod drugih hrvatskih subetničkih skupina, npr. među salašarskim, bajskim (gradskim) i seoskim Bunjevcima ili među različitim grupama Šokaca – bački, podravski, mohački i seoski Šokci (slijedom podjele Đ. Šarošca) (SÁROSÁ CZ 1972, ŠAROŠAC, ĐUROK 2016). Zato se pojednostavljivanje složena problema od strane urednica i suradnika novog izdanja može podvrgnuti preispitivanju jer se u njihovu tekstu može uočiti nedostatak poznavanja društvene, povijesne i glazbene baštine regija i etničkih grupa koje opisuju.

Diskutabilnost hrvatske pripadnosti Bunjevaca, Šokaca, Bošnjaka i Raca – koji u mađarskom kontekstu neupitno pripadaju hrvatskoj etničkoj zajednici – urednice D. Lajić Mihajlović i J. Jovanović nastoje dodatno podcrtati izostankom povezanosti i kulturne razmjene među ovim grupama. Međutim, citirana Vujičićeva rečenica odnosi se na jugoslavenski kontekst (onaj nakon drugog svjetskog rata), dok je njezino korištenje u svrhu izmjene etničke

⁷ O tome svjedoče magnetofonske snimke – već u digitaliziranom obliku – s terenskih istraživanja etnografa i etnografskih tabora koja se čuvaju u arhivu Muzeja Dorottya Kanizsai u Mohaču pod znakom RH (skraćena za *racki Hrvati*). Zvučni se materijali nalaze pod brojevima RH-05A, RH-05B, RH-06B i RH-08.

osnove samog predmeta Vujičićeve knjige – Južnih Slavena u Mađarskoj – posve netočno. Naime, između Dunava i Tise, u Bačkoj i Peštanskoj županiji, dobrim dijelom zahvaljujući Kalačkoj nadbiskupiji, ali i međusobnoj blizini naseljavanja navedenih grupa, točno znamo da je od samog početka i njihova dolaska (onda još preko franjevaca) postojala veza među njima u kulturnom, demografskom, gospodarskom i vjerskom smislu (SOKCSEVITS 2021, BÁRTH 2003). O istom procesu možemo govoriti i na području Baranjske županije. Od Mohača do Pečuha i sve do upravnog kotara Šikloša (FERKOV 2013) ne samo da su se hrvatske subetničke grupe Šokaca i Bošnjaka međusobno poznavale nego su i sklapali brakove među sobom, posjećivali iste gospodarske centre, „djevojačke vašare”, npr. Vendelinovo u Bolji, Senkut kraj Šaroša na Stjepana kralja (ANDRÁSFALVY 2002, BÁRTH 2003) i hodočasna mjesta (Đud, Snježna gospa u Pečuhu, Vodica kraj Santova za bačke Hrvate) (ANDRÁSFALVY 2002, BÁRTH 2003), a donekle i Kemend/Máriakéménd koji je smješten između naselja s njemačkim, mađarskim i hrvatskim žvljem. Ovi djevojački vašari su već od početka 20. stoljeća u intenzivnoj pozornosti mađarskih etnoloških istraživanja. Naime svjedoče o egzogamiji i/ili endogamiji društva pojedinih geografsko-povijesnih teritorijalnih jedinica, mikroregija, naročito na Zadunavlju koje se može okarakterizirati s naseljima izrazito male populacije (ÖRSI 1983). U etnologiji je odavno poznato da su Hrvati iz pomurskih i međimurskih krajeva intenzivno sudjelovali u sezonskim migracijama pokrenutim zbog nedostatka radne snage na velikim posjedima južnog Zadunavlja (KERECSENYI 1982: 346).⁸ Taj je sezonski rad bio tipičan i za podravske Hrvate počevši već od nagodbenog razdoblja, a to će se samo pojačavati od 1918. godine. Mnoštvo podataka postoji i za putujuće svirače podravskih krajeva na cijelom Zadunavlju, od budimpeštanske okolice do Bačke, pa od Stolnog Biograda do Kapuša (VEGH 2004, VÉGH 2016b, SZABÓ G 2001a, 2001b). Također je danas već djelomično istražen i transferni utjecaj Dunava i Drave, rijeka koje su za vrijeme austro-ugarskog razdoblja spajale obje strane. Naročito tako da je glavni tok Dunava još prije reguliranja u 19. stoljeću bio istočnije od današnjeg glavnog korita (GUNDA 1936: 129). Naročito su važnu ulogu u ovim transferima odigrali stočari – pastiri, ovčari, konjari, svinjari – koji su tjerajući svoja stada prenijeli i svoja glazbena znanja na drugu stranu. Upravo je ta društveno-profesionalna zajednica najčvršće čuvala onaj stariji stil glazbene ostavštine koji najdublje tone u prošlost naše glazbene tradicije (SZABÓ G 2001a, 2001b, VEGH 2004, VÉGH 2016b). Sve su te poveznice izostavljene jer se nisu uklapale u sliku koju se željelo prikazati i/ili pak jer urednice jednostavno nisu imale uvid u tematiku o kojoj pišu.

Nakon izostavljenog uvoda (predgovora) autora, u samom znanstvenom muzikološkom uvodu Vujičića, gdje nabraja pojedine skupine Južnih Slavena u Ma-

⁸ U mađarskoj geografskoj znanosti Zadunavljem se naziva prostor zapadno i južno od toka Dunava i sjeverno od Drave.

đarskoj, u novom je izdanju dodana sljedeća bilješka: „Značajno je primetiti da manjinskoj grupi pod brojem 4 nije dao poseban zajednički naziv (prim. P. L.)” (na srpskom 90. stranica 12. bilješka, na mađarskom 66. stranica 10. bilješka). Međutim, Vujičić im je dao „zajednički naziv” u svojem originalnom uvodu kojeg su priređivači novog izdanja izostavili – sve grupe okupljene pod brojem 4 Vujičić u uvodu naziva Hrvatima Potom je četvrtu grupu u daljnjem tekstu potanje raščlanio u sljedećem poglavlju originalna izdanja (VUJIČIĆ 1978: 14).⁹ Pritom nije riječ o Vujičićevoj nesigurnosti u pogledu nacionalnog određenja ove grupe, kako se to implicira u novom izdanju, već jednostavno o posve uvriježenom građenju iskaza od općega k pojedinačnom, stilističkom izbjegavanju nepotrebnog ponavljanja, a možda i izbjegavanju isticanja nacionalnog karaktera, sukladno onodobnom političkom trenutku. Gledajući iz te perspektive, primjedba je voditelja Srpskog instituta u Mađarskoj Pere Lastića netočna jer ne prenosi točno Vujičićev stav o identitetu pojedinih etničkih skupina te zaboravlja izostavljen Vujičićev predgovor.

Urednice na sve moguće načine ističu srpski element i tamo gdje to ni u najmanju ruku nije potrebno ili znanstveno opravdano. Tako se naziv Rac prevodi automatski na etnonim Srbin, pridjev racki na srpski (VUJIČIĆ 2020: 66, 123, 257), neovisno o tome što je o toj tematici napisano više povijesnih i kulturnoantropoloških analiza u mađarskoj znanosti. Za razumijevanje ovog fenomena svakako je vrijedno pročitati djela Gábora Mátéa (MÁTÉ 2018, MÁTÉ 2021), koji veli da se pri kraju 17. i početkom 18. stoljeća nakon oslobođenja od Osmanlija na području Mađarske naziv „Rac” ne upotrebljava kao jednostavna etnička odrednica, nego kao kategorija za određivanje jurisdikcijske, teritorijalne (u smislu teritorijalnog podrijetla), socijalno-profesionalne i jezične pripadnosti (MÁTÉ 2021: 47). Nadalje ističe da u znanstvenom smislu korištenje hrvatskog ili srpskog etnonima za ove grupe u spomenutom periodu čak ni na temelju vjerske pripadnosti nije utemeljeno korektan postupak (MÁTÉ 2021: 47).

Uz ovu temu svakako je potrebno spomenuti i članak Zoltána G. Szabóa u zborniku radova posvećenom književniku i prevoditelju Stojanu Vujičiću, bratu Tihomira Vujičića (SZABÓ G 2012: 88–99)¹⁰, u kojem autor, razglabajući glazbenu i etnološku baštinu Podunavlja u vezi s etničkim i društvenim određenjima, zaključuje:

„U vezi korištenja pojedine etničke pripadnosti možemo konstatirati da je u 19. stoljeću bilo u uporabi više naziva za pojedine južnoslavenske narode na području Mađarske, ali svakako se s pravom može tvrditi da je etnički naziv ‘Rac’ postao najšire prihvaćen, a

⁹ Pod brojem 4 Vujičić navodi grupe s nazivima: Hrvati iz Podravine, baranjski Bošnjaci, Šokci iz područja južne Baranje, mohački Šokci, bački Šokci, bački Bunjevci, Raci pored Kalače, Dalmatini u Sentandreji.

¹⁰ O različitim značenjima i interpretacijama etnonima Rac vidi str. 88–92 u spomenutom djelu.

također se koristio za određivanje Srba kao i Hrvata na području Mađarske” (SZABÓ G 2012: 91–92; prijevod s mađarskog A. Vegh).

O pitanju rackog naziva povjesničar Dinko Šokčević piše:

„Ime ‘Rac’ (Rasciani, Ratzen) krajem XVII., početkom XVIII. stoljeća prvi su koristili njemački službenici budimske habsburške komore, podjednako označavajući njime katoličke i pravoslavne južnoslavenske doseljenike, s tim da su za katoličke Hrvate koristili naziv Rasciani catholici, a za pravoslavne Srbe Rasciani, Graeci non uniti (neprisjedinjani Raci grčke vjere). Zadunavski mađarski izvori katoličke doseljenike isprva nazivaju Totima (Tótok, od srednjovjekovnog mađarskog imena Slavonije, Tótország), pri čemu Racima zovu jedino pravoslavce, no u kasnijim mađarskim izvorima i jedni i drugi se nazivaju Racima.... Inače, izvori iz XVII. i s kraja XVIII. stoljeća nedvojbeno dokazuju kako se ‘katolički Raci’ nisu smatrali sunarodnjacima jezičnih srodnika pristiglih iz Srbije. Uvijek su tvorili zasebnu zajednicu, obično pod imenom Natio Dalmatica i Natio Illyrica; birali su svoje suce i porotu, a njihov odnos s mjesnom srpskom zajednicom u brojnim su gradovima obilježavale povremene napetosti, pri kojima su vjerske i gospodarske suprotnosti nerijetko iznjedrile sukobe. U XVIII. stoljeću bilo je bosansko-hrvatskih franjevačkih autora koji su izrijekom odbijali korištenje rackog imena za označavanje katolika, umjesto kojeg predlažu naziv Ilir ili Dalmatin. Dodatnu zavrzlamu u XIX. stoljeću prouzročila je međunarodna slavistička znanost, koja je naziv katolički Raci prevela kao katolički Srbi, dok su predstavnici novodobnih velikosrpskih stremljenja sve štokavske Hrvate pokušali utopiti u srpstvo.” (SOKCSEVITS 2021: 135–136)

Sukladno znanstveno neutemeljenom tumačenju prepletenosti nacionalnog i lokalnog identiteta te vođeno nacionalnim nabojem, u vezi s Vujičićevim određenjem jedne pjesme iz Mohača, gdje stoji da je ona „žumberačka”, urednice su dodale i sljedeću napomenu: „Žumberak je područje u današnjoj Hrvatskoj na istorijskom prostoru Vojne krajine u koju su naseljavani pravoslavni uskoci kao linija odbrane od osmanlijske vojske” (VUJIČIĆ 2020: 329).

Naravno, u ovom je slučaju Vujičić mislio na selo Somberek/Žumberak, desetak kilometara sjeverno od Mohača gdje je prije masovne optacije Srba 1920-ih godina živjela srpska zajednica, koja je ovim migracijskim valom skoro i nestala. Ne radi se uopće o srpskim uskocima i Vojnoj krajini, nego o selu koje ima isti naziv kao i mikroregija u Hrvatskoj. Radi se o sitnoj pogrešci, no očita je tendencioznost isticanja srpskog karaktera kao i nedovoljno poznavanje lokalne tradicije čak i Srba u Baranji. Tako bez temeljite podloge u poznavanju

kulture južne Mađarske promjena identiteta Hrvata naprosto je neodgovoran potez priređivača novoga izdanja.

Slično prijašnjem primjeru politička tendencioznost očituje se i u uredničkoj napomeni vezanoj uz notni zapis bugarštice iz Hektorovićeve *Ribanja i ribarskog prigovaranja*, gdje urednice kažu: „To je do danas najstariji zapis epske tradicije kod Srba: u samom originalnom spisu [Hektorovića, op. A. Vegh] stoji da je pevana ‘po sarbskom načinu’” (VUJIČIĆ 2020: 532). Dakle, „sarbski način” pjevanja na Hvaru u 16. stoljeća je bez oklijevanja preveden u najstarije zabilježeno pjevanje kod Srba. Vujičić međutim navodi samo da je to „Prva, notama zabeležena naša melodija, uopšte” (VUJIČIĆ 1978:341). Iz Vujičićeve se napomene ne može izvesti konstatacija urednica, a ni u znanstvenoj literaturi o ovom Hektorovićeve djelu nigdje ne postoji ta interpretacija. Kao što je „sarbskom načinu” pripisana srpska pripadnost, na jednak bi se način neznanstvenog zaključivanja temeljem srodnosti prema zvučanju izraza ova bugarštica mogla smatrati najstarijim zapisom bugarske usmene tradicije.

O fenomenu „serbskog načina” Jerko Bezić piše sljedeće: „Hektorovićevo posebno upozorenje da je zapisani napjev bugarštice ‘srpski način’ upućuje na to da je tada na otoku Hvaru postojao i drukčiji, domaći hvarski napjev za bugarštice. ‘Srpski način’ bio je, stoga, veoma vjerojatno napjev koji je u srednju Dalmaciju došao iz njezina kopnena zaleđa. U XVI. stoljeću došlo je do velikih seoba stanovništva koje je pred Turcima bježalo iz unutrašnjosti na obalu i na otoke. Tom stanovništvu, srpskom, hrvatskom a i drugom, hrvatski su otočani uz ostala imena (poput današnjeg ‘Vlasi’) davali i srpsko ime. Maja Bošković-Stulli ističe da su u to vrijeme nastajali uzajamni kontakti među tradicijama starosjedilaca i doseljenika. Naziv ‘srpski način’ ona ne shvaća kao posebnu oznaku pripadnosti bugarštice, nego u njemu vidi trag značajnih etničko-društvenih kretanja u XVI. stoljeću i trenutak jednoga još neasimiliranog utjecaja” (BEZIĆ 1969: 85–86, v. i BEZIĆ 1970). Osim Jerka Bezića i u njegovu članku spomenute Maje Bošković-Stulli (BOŠKOVIĆ-STULLI 1970) najstarijim notnim zapisima s Hvara bavili su se i Lovro Županović (ŽUPANOVIĆ 1969) i Bojan Bujić (BUJIĆ 1990), a samim pjesmama zabilježenim u Hektorovićeve djelu još i mnogi drugi kako s polja muzikologije tako i književnosti i jezikoslovlja, a same pjesme tematizirane su i u sinteznim pregledima hrvatske književnosti.¹¹ Mišljenja sam da se u ponovljenu dopunjenom izdanju valja držati znanstvenih dostignuća, a ne nacionalnih nagona, naročito ako je određeno znanstveno pitanje – kao što su i Hektorovićeve notni zapisi bugarštica – temeljito obrađeno putem višedestljetnih istraživanja i rasprava.

Ovaj problem oko određivanja pripadnosti Hektorovićeve zapisa nažalost potpuno se uklapa u politički (a ne znanstveni) diskurs oko nacionalne pripadnosti dubrovačke kulture i književnosti, koji se rasplamsao 2022 godine,

¹¹ Tako npr. Stipe Botica navodi da se „serbski način” vjerojatno odnosio na ojkavicu kao način pjevanja, a ne na etničku pripadnost (BOTICA 2013).

kada je u Srbiji prihvaćena odredba *Zakona o kulturnom nasleđu* prema kojoj izdanja dubrovačke književnosti pripadaju i srpskoj i hrvatskoj kulturi zaključno s 1867. godinom¹². Na to su uslijedila žestoka politička naprezanja hrvatskih i srpskih političara kako i kulturnih i znanstvenih institucija. Mišljenja sam da ponovno izdanje Vujičićeva djela nije prostor koji nužno mora ulaziti u ove rasprave niti je potrebno mijenjati originalni tekst prema trenutačnim kulturno-političkim strujama jer će to svakako dovesti samo do polarizacije prema jednoj ili drugoj strani.

Nažalost, u novom su izdanju i prijevodi s mađarskog jezika na srpski i engleski mjestimično učinjeni sa značajnim razlikama u značenju teksta. Tako Vujičićeva konstatacija u vezi geneze i opisa osnovnih karakteristika glazbe D varijeteta, originalno na mađarskom jeziku, počinje pomalo zamršenom formulacijom:

„Egyetlen nagy, zenei – népköltészeti forradalommal felérő – dialektust képeznek: a hajdani katonai határőrvidékek, mind a szabadparaszti csoportok, mind a föld nélküliek, Szent István-korona-országbeli újonnan daltermését.” (VUJIČIĆ 1978:17)

Problem je s ovom rečenicom da se geografska područja i sociološko-društveni slojevi spominju u istom kontekstu te se čini da se radi o dvije grupe seljaštva – slobodno seljaštvo i kmetstvo, kao i o dva geografska prostora – Zemlje Krune svetog Stjepana i Vojna krajina. No, povijesno i kulturološki analizirajući, može se zaključiti da autor želi reći da se na području Vojne krajine, pretežito među slobodnim seljacima (krajišnicima, a ne kmetovima), odvijao sličan proces „glazbeno-poetske revolucije” kao i među kmetovima na područjima koja su pripadala Zemljama Krune svetog Stjepana (civilna ili županijska uprava).¹³

Nažalost, prijevod na srpski u novom izdanju poprilično je izokrenuo originalnu formulaciju (pri čemu je omaška nezatvaranja zgrade, koja u mađarskom originalu ni ne postoji, još dodatno produbila nesporazum):

¹² Vidi na stranici: www.propisi.net/zakon-o-kulturnom-nasledju/.

¹³ Treba reći da je i unutar granica civilne uprave bilo slobodnih seljaka oslobođenih raznih nameta i obaveza kmetova pa ni dvojnost slobodnog seljaštva u Vojnoj krajini nasuprot kmetova u civilnoj (ili županijskoj) upravi ne stoji jer je društvena slika već i nakon Karlovačkog mira bila kompleksnija od toga, a naročito na kraju 18. stoljeća. Treba također uzeti u obzir stalne promjene granice Vojne krajine kao i česte centralističke prilagodbe u pravnom statusu i u nametima tamošnjem seljaštvu/graničarima (što je prouzrokovalo jako česte bune krajišnika). To sve spomenutu dihotomiju značajno transformira. Osim toga Vojna je krajina u postosmansko vrijeme, sve do kraja svojeg postojanja, bila izuzeta iz mađarske uprave, dakle jurisdikcijski nije pripadala Zemljama Krune svetog Stjepana, nego je izravno bila pod upravom Beča. Detaljnije o problematici uprave, društvenog i gospodarskog nazadovanja te demografsko-urbanizacijskih okolnosti v. (VALENTIĆ 1981, ROKSANDIĆ 1991, KUDELIĆ 2007, BUCZYNSKI 1997a, 1997b).

„Pesme varijeteta D predstavljaju veliki muzički dijalekat kao jednu celinu. To je novi produkt nekadašnje Vojne granice (kako slobodnih seljaka tako i bezemljaša u zemljama Krune Svetog Stefana; promene u tradiciji bile su toliko velike da su dostizale nivo jedne revolucije u narodnoj poeziji” (VUJIČIĆ 2020 :96., originalno na ćirilici).

Takvim se prijevodom stvara dojam da je većina glazbene i pjesničke tradicije štokavskih govornika – Srba i Hrvata u Mađarskoj sakupljene u 20. stoljeću – proistekla s područja Vojne krajine. To nikako ne stoji, naime, Vojna krajina nije se isticala ni u društvenom smislu ni kulturološki ni gospodarski da bi imala potencijal kulturnog ekspanzionizma. Baš suprotno, naročito reformama za vrijeme i poslije Marije Terezije, ovo će područje sve više zaostajati za područjem civilne uprave. Stoga, naročito u 18. stoljeću u više valova dolazi do useljavanja na područje Vojne granice s onda već demilitariziranih zona. Demografske tendencije išle bi, dakle, baš nasuprot kulturnima, pogotovo ako još uzmemo u obzir da je cijela Krajina bila puno rjeđe naseljena nego županije južne Ugarske (VALENTIĆ 1981, ROKSANDIĆ 1991, KUDELIĆ 2007, BUCZYNSKI 1997a, 1997b). Ukratko, u prijevodu naznačeni pravac kulturnog transfera nije bio moguć. Interesantno je da je upravo u prijevodu na srpski preuveličana ulogu Vojne krajine, dočim je prijevod na engleski formuliran bliže ishodišnom mađarskom originalu:

„Songs of this type constitute one great musical dialect, which amounts to a real revolution in folk poetry: the new songs that emerged from the former Military Frontier and from the traditions of the free or landless peasants under the crown of Saint Stephen” (VUJIČIĆ 2020: 127).

Razumljivo je da se u trojezičnoj knjizi mogu naći nijanse u razlici značenja na različitim jezicima, ali velike razlike kao što je to u ovom navedenom primjeru zasigurno štete cilju izdanja da učini korak naprijed u znanstvenom sadržaju.

Naredni se krug komentara tiče opisa i transkripcija gajdaške i dudaške glazbe u novom izdanju. Znamo da je Vujičić ne samo cijenio nego i poznao gajdašku svirku i svirače (EREDICS 1999). Zbog poznatih okolnosti izdanja iz 1978. ni ovaj fenomen autor, nažalost, nije uspio detaljno prikazati, ali o namjeri da to učini svjedoče bilješke koje su objelodanjene u digitaliziranoj ostavštini. Sačuvani su njegovi opisi i crteži pojedinih tipova sviraljki s mješinom, izbor gajdaških i dudaških snimaka kao i vokalnih primjera oponašanja svirke na gajdama iz pojedinih regija, a također i zapisi ranih gramofonskih primjera gajdaške glazbe s početka 20. stoljeća. U zbirci iz 1978., pa i u novom izdanju, gajdaško-dudaška glazba zastupljena je s četiriju gajdaških notnih

zapisa i jednim primjerom dudaške glazbe (VUJICSICS 2020: 431, 434–442, 446–447). Osim toga, na više je mjesta naznačena i vokalna izvedba pojedinih gajdaša, ponekad s imenom svirača, a ponekad samo kao *gajdaški glas*. Nažalost, urednice novog izdanja nisu ispravile nedostatke iz prvog izdanja nego su, štoviše, pitanje tipova gajdi i duda, kao i transkripcije, još i dodatno zakomplicirale. U uvodnom dijelu Tihomir Vujičić opisuje gajde i dude, njihove glazbene karakteristike (tonski opseg, najčešće tonalne karakteristike) kao i osnove glazbe izvedene na njima. Njegov opis duda (kojima se koriste većinom u podravsko-hrvatskim krajevima i u prebiraljci imaju četiri piska) nažalost nije ispravljen, pa se notnim zapisom prikazuje kao da melodijska svirala ima samo tri piska. Na to se, međutim, skreće pažnja u bilješci u kojoj je ispravljan opis objavljen 1978., no komentar u srpskoj inačici i nadalje, nažalost, nije precizan:

„Obično su tri svirale postavljene jedna uz drugu. Prema crtežima iz Zaostavštine (slika 78 u elektronskom Prilogu), dude iz Lukovišća su imale četiri male svirale (i bordun). Nema podataka u zbirci terenskih snimaka T. Vujičića o instrumentima sa tri svirale (i bordunom), samo sa četiri svirale i bordunom” (VUJICSICS 2020:108).¹⁴

Prebiraljkom s četirima cijevi, četveroglasnom melodijskom sviralom ili melodijskom sviralom s četiri cijevi također se koriste u literaturi za opis ovog instrumenta,¹⁵ ali izraz „četiri male svirale” i to još postavljene „jedna uz drugu” više upućuje na orgulje ili Panovu frulu nego na složenu konstrukciju duda podravskih Hrvata. Potpuno je nerazumljiv opis, kao i postupak zanemarivanja znanstvene organološke terminologije. Poslije toga problemi oko nerazumijevanja dudaške tradicije se nastavljaju kod notnog zapisa dudaške plesne melodije, gdje zaboravljajući na prije spomenutu bilješku urednice tvrde:

„Kada je reč o artikulaciji naznačenoj u transkripciji: pošto je od svih tipova gajdi u upotrebi kod panonskih Južnih Slovena izvođenje staccato tonova (u smislu ritmičke, sistematične primene) moguće samo na petoglasnim dudama, a u ovom slučaju tonski niz melodijske svirale sugerše da je reč o četvoroglasnim, verovatnije je

¹⁴ Korespondentno mjesto u mađarskom je na 78. stranici, a u engleskom na 140. stranici. Engleski je prijevod vjerojatno rađen prema srpskom tekstu jer spominje „4 chanter pipes”, dakle sviraljku s mješinom s četiri melodijske svirale. Ovaj termin ne postoji u znanstvenoj literaturi na engleskom, potpuni je promašaj i samo čini daljnju štetu u razumijevanju konstrukcije dvojnih, trojnih itd. prebiraljki u panonskom području. Korektnu obradu i jezično mjerodavni rad na engleskom (od govornika engleskog kao materinjeg jezika) o ovim vrstama glazbala napisao je Arle Lommel (LOMMEL 2008).

¹⁵ Literatura o takvim tipovima instrumenata u Hrvatskoj i u Mađarskoj postoji uglavnom na hrvatskom i mađarskom jeziku, no također i na engleskom (CERIBAŠIĆ 2011, SZABÓ G 2001a, 2001b, TOPOLOVEC 1963, VEČKOVIĆ 2017, VÉGH 2016a, 2016b, 2018, VÉGH, HORVÁTH 2021).

da je notirana ‘zvučna iluzija’ (v. napomenu uz primer br. 258). Upaređiti sa numerom iz Novog Sela (EREDICS 1992: 1)” (VUJIČIĆ 2020: 442).

Kao što vidimo, ovdje je u tekstu riječ o peteroglasnim i četveroglasnim dudama, ali se navodi da „tonski niz melodijske svirale sugerše da je reč o četvo-roglasnim” dudama. Dok se prethodno (u 108. bilješci) tvrdilo da prema ostavštini autora on vjerojatno nije snimao četveroglasne dude, ovdje se tvrdi suprotno, da se radi o četveroglasnim dudama, a ne o peteroglasnima. Ako se već izrijekom pozivamo na glazbenu kompilaciju čiji je sastavljač bio Gabor Eredić (Eredics Gábor), voditelj poznatog orkestra Vujičić, i ako smo ustrajni ili poznajemo glazbenu baštinu Hrvata u Mađarskoj, doći ćemo bez problema i do snimke iz arhiva pečuške radio postaje Mađarskog radija iz 1953. (uz Vujičićevu transkripciju stoji ista godina zapisivanja, pa se može pretpostaviti da se radi o istom izvoru) gdje Pavo Kovač svira transkribiranu pjesmu (VUJICSICS A. 2004). Naravno, čuje se tip instrumenta i zna se (VUJICSICS A. 2004) da je dudaš Pavo Kovač bio iz Novog Sela, a ne iz Lukovišća, a drmeš je odsvirao na dudama s pet pisaka¹⁶ ili, drugačije rečeno, na peteroglasnim dudama. Nažalost, sve te informacije čitatelji novog izdanja neće moć doznati jer se u međusobno proturječnim tumačenjima gubi trag pravom sadržaju, a tako i mogućnost da se transkripcija poveže sa snimkom kojoj pripada.

U vezi sa zapisivanjem gajdaške glazbe pojavljuje se još jedan upitan postupak i prijedlog transkribiranja koji je suprotan dobrim praksama i mađarskoj etnomuzikološkoj školi zasnovanoj na Bartókovim načelima. No i važnije je od toga da je predloženi način zapisivanja sam po sebi neispravan. Napomena glasi ovako:

„Tehnologija proizvođenja tonova na ovom tipu gajdi isključuje staccato artikulaciju usled konstantnog stujanja vazduha iz mešine. ‘Zvučna iluzija’ naznačena u zapisu ostvaruje se kratkim emitovanjem dubljeg tona i hitrim povratkom na viši ton tzv. kontra-svirale, čija je približna notna slika: ” (VUJIČIĆ 2020: 431–432).

Stvarno se i radi o zvučnoj iluziji uslijed razlike između naglašanih tonova i osnovnog tona zvučne osnove na gajdama, koju čini konstantna osnova tonike

¹⁶ Njegove dude se u cjelovitom stanju – s laktačom, svim piskovima i mješinom, u originalnom obliku bez nedostataka – nalaze u Mađarskom muzeju poljoprivrede (Magyar Mezőgazdasági Múzeum) u Budimpešti, slika dude dostupna je na mrežnim stranicama <https://archivum.mtva.hu/photobank/item/MTI-FOTO-QjdTOG9YaWJCV25QV0RGa1ZXazlwZz09>.

koja „gudi” iz sva tri piska na gajdama. Osnovni se ton na ovom instrumentu ne zapaža uvijek tijekom izvedbe kao ton, već i kao pauza između pojedinih naglašenih tonova ili pak tonova melodijskog niza glazbenog tijeka. To je tako u slučaju zatvorenog rožnjaka (zatvorene kontre), tj. pratećeg tona koji izvodi promjenu tonike i dominante u funkciji ritmičke ili harmonijske pratnje. Zato je originalna primjena točkica kao staccato izvedbe u Vujičićevom originalu sasvim opravdana, a na isti je način izvedbu istog gajdaša (Ive Jančića) transkribirala i Lujza Tari:

Dio transkripcije kola Ive Jančića snimljenog 1950. na terenskom istraživanju pod vodstvom Zoltána Kodálya. Izvor dostupan na sljedećim poveznicama: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZTI_AP_01141-01170/?pg=408&layout=s i https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZTI_AP_01141-01170/?pg=407&layout=s.

Najprecizniji je u zapisu gajdaške glazbe bio spomenuti Béla Bartók. Tako je, u Banatu snimajući i zapisujući izvedbu srpskog gajdaša, dao možda i najprecizniju notnu sliku gajdaške glazbe koja do danas postoji. Ovdje iz cijelog zapisa *Banatskog kola* donosimo isječak četvrtog i petog retka, gdje se točno vidi da je baš ton duži zatvoren, a prekida ga osnovni ton gajdi (dok je forma koju su predložile urednice upravo obrnuta):

Dio transkripcije iz rada Béle Bartóka *Szerb és bolgár parasztzene a Bánáttól*, objavljena 1935. godine. (JAKOVLJEVIĆ 2012: 177)

Svakako je potrebno komentirati još jedan, možda najupadljiviji i najočitiiji propust u novom izdanju Vujičićeve zbirke, a tiče se popisa literature. Znanstvenu literaturu ni znanstvene izvore svojega rada 1970-ih godina Vujičić nije pridodao svojem djelu jer djelo nije bilo namijenjeno znanstvenoj, već praktičnoj svrsi, a možda je i posmrtno izdavanje ove knjige spriječilo autora da pridodaje ovaj dio svojem radu (VUJIČIĆ 1978). Novom su izdanju literaturu dodale urednice (VUJIČIĆ 2020:149–154). Samo pozicioniranje popisa nakon autorova znanstveno-uvodnog dijela daje pretpostaviti da se radi o izboru znanstvene literature kojom se i sam Vujičić mogao koristiti ili, ako je riječ o kasnijim djelima, koja nam mogu pomoći u osvjetljavanju znanstvene podloge i odjeka Vujičićeva rada. Nažalost tomu nije tako. U ovom su popisu navedena 82 djela. Od toga se pet izravno odnosi na glazbu i običaje Hrvata u Mađarskoj,¹⁷ a dostignuća hrvatske etnomuzikologije predstavlja jedna jedina knjiga, zbirka *Hrvatske narodne pjesme i plesovi* koju su 1951. uredili Vinko Žganec i Nada Sremec (ŽGANEC, SREMEC 1951). Za one koji je slučajno ne poznaju, to je knjiga popularnog karaktera, neka vrsta slikovnice s prekrasnim fotografijama svjetski poznatog hrvatskog fotografa 20. stoljeća Toše Dabca i s nekoliko notnih zapisa iz hrvatskih krajeva. To nije znanstveno djelo. Druga djela koja bi se izravno odnosila na glazbu Hrvata uopće, a i glazbu Hrvata u Mađarskoj nema.¹⁸ Zaboravlja se knjiga Vinka Žganca o glazbi pomurskih Hrvata (ŽGANEC 1974), djela Ladislava Matuška (MATUŠEK 1979, 1994), radovi Miroslava Vuka (VUK 1991), Ernesta Eperjessyja (EPERJESSY 1999), Jolán Borbély (BORBÉLY 1962, 1973), Györgya Martina (MARTIN 1979), Jožefa Szavaija (SAVAI 1998, SZÁVAI 2016, 2017),¹⁹ Lászlóa Felföldija

¹⁷ Prvi je rad *Uskrsne pjesme u Podravini* autorice Rózse Begovác (1980). Naredna dva su *Koledarska tradicija u Dušniku* (1978) i *Délszláv szokások a Duna mentén* (1988.) Marije Kiš / Márie Kiss od kojih se potonji više bavi običajima Srba premda daje značajan znanstveni doprinos i sveukupnoj tematici. Kao četvrti je uključen rad Đure Šarošca / Györgya Sarosácza *Groblja, pogrebni običaji i nadgrobni spomenici Hrvata, Srba i Slovenaca u Mađarskoj* (2003). Ostaje nepoznato zašto su urednice od cjelokupne znanstvene literature Đure Šarošca izabrale djelo koje nije odveć relevantno za istraživanja glazbene baštine. Moguće je da se značajnija njegova djela iz te sfere ne navode jer u svakom svojem radu Šarošac daje potpuno drukčiju klasifikaciju hrvatskih subetničkih grupa od one koja je u novom izdanju Vujičićeva djela, klasifikaciju koja je i znanstveno općeprihvaćena. Peti je rad posvećen glazbi i običajima Hrvata u Mađarskoj – *Običaj koleda u Dušniku* autora Stjepana Velina / Istvána Vélina (1979).

¹⁸ Kako je prethodno već navedeno, u literaturu je uključen i po jedan rad hrvatskih etnologinja – Jadranke Grbić i Milane Černelić o identitetu Hrvata i Bunjevaca, a uz to i poneki radovi Kuhača (1878) i Raića (1923), ali se potonji ne odnose na prostor i ljude o kojima je riječ u Vujičićevu djelu.

¹⁹ Szavai je etnokoreolog i sakupljač srpskog i hrvatskog plesnog blaga u Mađarskoj koji je potkraj prošlog stoljeća prvi napravio katalog napjeva prema naslovima i

(FELFÖLDI 1997) i drugih koji su se bavili glazbom i plesovima Hrvata (a i Srba) u Mađarskoj.²⁰ Osim znanstvenih djela koja se izravno odnose na glazbenu baštinu, samo usporedbe radi, u popisu literature postoje četiri jedinice koje se bave slovačkim, a po dvije koje se bave ruskom, ukrajinskom i češkom glazbenom tradicijom. Dakako, literatura uvijek podrazumijeva uporišta iz kojih autori izgrađuju vlastitu analizu i interpretaciju (u ovom slučaju uporišta priređivača novog izdanja Vujičićeva djela), a također služi i kao putokaz čitateljima za detaljnije upoznavanja s temom rada. Iz literature uključene u ovo izdanje stječe se dojam kao da hrvatska etnologija i etnomuzikologija ni ne postoje. Vjerojatno bi slika o glazbi Hrvata, a i Srba u Mađarskoj bila potpunija da su se urednici izdanja služili onim dosad još ne spomenutim istaknutim znanstvenim dostignućima za koje nisu znali ili koje nisu uzeli u obzir. Tako vrijedilo bi se koristiti članakom Füzesa (FÜZES 1958) o gajdašu Ivi Jančiću koji je najzastupljeniji među takvim sviračima u Vujičićevu djelu, a također i djelima Brauer-Benkea (BRAUER-BENKE 2014), Lovrenčevića (LOVRENČEVIĆ 1971), Mange (MANGA 1969), Kovácsa (KOVÁCS 1906), Širole (ŠIROLA 1937, 1942, 1943) jer ona daju oslonce za razumijevanje pojedinih glazbenih pojava na polju komparativne organologije. Također se mora napomenuti da je jedan važan Vujičićev uradak izostavljen iz navedene literature, a to je kratki dodatak opisa glazbe i notni zapisi uz članak Miše Mandića (MANDIĆ 1975, VUJIČIĆ 1975) u kojem Vujičić ukratko opisuje poveznice ranih snimaka s izdanim bakelitnim pločama iz Bačke i Banata te s formiranjem pučkog repertoara i stila.

Na polju povijesnih istraživanja također je od Vujičićeva vremena objavljeno jako puno znanstveno dragocjenih uradaka koje dijelom dopunjuju, dijelom proširuju i preciziraju Vujičićevu osnovnu skicu o povijesti Južnih Slavena u Mađarskoj. Tako povijesno-etnografska istraživanja Károlya Kocsisa (KOCISIS, KICOŠEV 2004, KOCISIS, BOGNÁR 2003) koja se tiču društveno-povijesnog razvoja panonskog prostora svakako doprinose razumijevanju prikazane glazbe koja je nastala u multietničkoj sredini i povijesno i vizualno (radi se i o kartografskim djelima). Također Uroševićovo djelo (UROSEVICS 1969) kao i novija dostignuća u povijesnim istraživanjima Srba i Hrvata u Mađarskoj (KITANICS 2006, 2014) (VELIN 1999). Na polju lingvistike također se moraju napomenuti djela koja imaju i etnološki karakter, a to su djela Ernesta Barića (BARICS 2013, BARIĆ 2006, 2020) i Živka Mandića (MANDIĆ 2005, 2016). Pored spomenutih ima još vrijednih znanstvenih djela koja su plod onog perioda koje je uslijedilo nakon prvog izdanja Vujičićeve

lokalitetima iz Vujičićeve zbirke iz 1978. te time pridonio proširenju njezinih korisnika. Priređivači novoga izdanja i to su, nažalost, zanemarili.

²⁰ Nemoguće je ovdje spomenuti sve koji su u posljednjih pedesetak godina pridonijeli poznavanju etnološkog i etomuzikološkog blaga Hrvata, a i Srba u Mađarskoj, ali na kraju ovog osvrtu ipak upućujem zainteresirane na niz važnih izvora, uz napomenu da se radi samo o okvirnom, a donekle i subjektivnom izboru relevantne literature.

knjige. Tako objavljena djela Nikole Tordinca (TORDINAC 1986, 2010) sadrže najstarije zabilježene pjesme Hrvata u pečuškoj okolici. Djela Ivančana (IVANČAN 1987, 1989 samo da dva napomenemo od cjelokupnog vrijednog životnog djela), Gavazzija (GAVAZZI 1928, 1938) i Marošević (MAROŠEVIĆ 1994) pružaju osnovu uvida isprepletenosti glazbene tradicije Hrvata u Mađarskoj s hrvatskim matičnim područjem, ukazujući da se ne radi o izoliranom kulturnom dobru.

Nerazumljivo je, osim naravno očigledne političke motivacije uskraćivanja hrvatske baštine i zadovoljavanja srpskih težnji za značajnijom zastupljenošću srpske baštine, zašto se pribjeglo mijenjanju Vujičićevih nacionalno-političkih stajališta. Umjesto toga mogla su se razriješiti stručna etnografska i muzikološka pitanja te ispraviti nedostaci koji i nadalje vape kao neriješene praznine. Tako se, primjerice, postavlja pitanje je li bilo prihvatljivo preuzeti originalnu Vujičićevu podjelu glazbenih žanrova prema narječjima – štokavskom, kajkavskom i čakavskom varijetetu – kada gotovo nitko ni u srpskoj ni u hrvatskoj etnomuzikologiji, a ni u svijetu ne koristi takvu osnovu. Takav se način klasifikacije ne može smatrati suvremenim i razumljivim ni sa znanstvene strane, a niti za današnju širu zainteresiranu javnost. Obrazloženje urednica za njegovo korištenje zasniva se na recenziji prvoga izdanja Vujičićeve zbirke iz pera Lajoša Kissa iz 1977. godine, a temelji se na tezama Nikite Iljiča Tolstoja iz 1995. o dijalektološkoj karakteristici tradicijske kulture. Naravno, znanstveni je diskurs dobrodošao u razmatranju teritorijalne podjele i regionalnih muzikoloških „varijeteta”, dijalektoloških granica itd. Ali ne spomenuti da se Vujičićeva podjela prema narječjima zapravo nikada nije koristila, a ni danas se ne koristi u istraživanju glazbenih tradicija u Hrvatskoj i Srbiji mislim da svakako jest propust.

Važan je krug narednih pitanja: Zašto nema ni riječi o tome kako se dalje razvijala glazba o kojoj Vujičić govori i kakvo je danas njezino stanje? Koji su najznačajniji izvođači (bili i ostali od 1980-ih pa sve do danas)? Ima li ikakvih izdanja znanstvenog ili popularnog karaktera koja nadopunjuju Vujičićevo djelo iz 1978.? Jesu li se Vujičićevim zapisima koristili sudionici kulturnog amaterizma i na koji način? Tko je nakon Vujičića istraživao glazbu Srba, Hrvata i Slovenaca u Mađarskoj i do kojih su saznanja došli? Tko se izravno inspirirao i/ili nadovezao na Vujičića? Proteklih su desetljeća formirane dvije ogromne državne zbirke glazbene građe u Mađarskoj – u Mađarskoj akademiji znanosti i u Muzeju „Dorottya Kanizsai” u Mohaču, koji je središnji etnološki muzej i arhiv južnoslavenskih manjina u Mađarskoj s ogromnom zbirkom. Koje je mjesto glazbe i istraživanja glazbe vezane uz Vujičića u tim i takvim zbirkama? I još bezbroj srodnih pitanja. Dakako, odgovor na njih iziskivao bi ogroman rad koji daleko nadilazi razumne ciljeve novog izdanja čiji je original objavljen prije više od četiri desetljeća, ali je opravdano bilo očekivati skicu,

kojom bi se čitatelje uputilo na Vujičićev značaj i odjek u sredini u kojoj je djelovao. Također, izbor ćirilicnog pisma umjesto latiničnog u znanstvenom i uvodnom dijelu, za razliku od izdanja iz 1978. u kojem se koristi samo latinica, zanemaruje mogućnost korištenja novoga izdanja i zapadno od srpskih granica u hrvatskim zajednicama koje razumiju srpski jezik, ali ne nužno i ćirilicno pismo te koje su po količini objavljenih napjeva i najzastupljenije u knjizi.

Nakon čitanja i temeljitog iščitavanja novog izdanja Vujičićeve zbirke stječe se dojam kao da u njezinoj podlozi ne postoji neka i danas živa zajednica (ili više njih) koja još uvijek svira, pjeva i pleše. Nedvojbeno je da su desetljeća Vujičićeva rada bila pogodnija za terensko istraživanje i snimanje seoske glazbe. No usprkos tome trebalo je napomenuti da je sve ono što je u knjizi dokumentirano još uvijek živo, premda i promijenjeno u duhu globaliziranog svijeta. Tihomir Vujičić mogao bi i danas zaplesati na balovima, prelima Hrvata Bunjevaca ili kraj vatre mohačkih bušara (koja je sad već na UNESCO-ovoj listi nematerijalne kulturne baštine).

Mnogi smatraju da je Tihomir Vujičić bio genije koji je za svojeg kratkog životnog vijeka uspio učiniti značajne korake kojima je proces upoznavanja muzičke tradicije Hrvata, Srba i Slovenaca u Mađarskoj podigao na nivo koji je sve do danas ostao nedosegnut. Potekao je iz srpske obitelji koja je generacijama akumulirala znanja i iskustva, a koja su u njemu izbila na vidjelo na polju glazbene umjetnosti, kako na korist Srba, tako i na korist Mađara, Hrvata i Slovenaca i svih ljudi dobre volje koji cijene glazbenu baštinu sela i seoskih sredina. Nažalost, srpska tendencioznost u ovom „proširenom i dopunjenom izdanju” onemogućila je istinsko znanstveno i stručno proširenje i dopunu u odnosu na razdoblje u kojem je ovo djelo 1970-ih nastalo. Nedostaje dublje i temeljno etnološko, a i etnomuzikološko uredničko poznavanje cijelog analiziranog područja i glazbene baštine prikazane u zbirci što je naročito vidljivo kod građe hrvatskih subetničkih grupa. Ovi se nedostaci pokušavaju prevladati ishitrenim tvrdnjama, pozivanjem na znanstvene teorije koje načelno mogu biti valjane, ali u konkretnom kontekstu u kojem se koriste često čitatelje navode na krivi put. Osim toga, nažalost, očita je tendencija odnarođivanja pojedinih hrvatskih zajednica – Šokaca, Bunjevaca, Bošnjaka i Raca – i baš time nastaje ogroman jaz između stvarnosti i uređivačke tendencioznosti.

No, nekom tko pripada Južnim Slavenima u Mađarskoj ipak će najviše zasmetati da zajednica, kao nositelj u knjizi opisane tradicije, nedostaje u razmišljanju priređivača. To sam pokušao ukazati u ovom osvrtu, čini se da je to dijelom i namjerno (uglavnom kada se radi o Hrvatima), a dijelom i zbog znanstvene neupućenosti priređivača novog izdanja. Mislim da životno djelo Tihomira Vujičića zavređuje temeljitije poznavanje ponovno objavljene građe, a i neutralniji pristup politički osjetljivim temama.

Tako se čini da svakako težak zadatak da se važno Vujičićevo djelo obnovi i prikaže u modernoj znanstveno i tehničko upotpunjenoj formi zainteresiranima u XXI. stoljeću izvršen sa znatnim manjkavostima, dijelom zbog političke

pristranosti priređivača i dijelom zbog nedovoljnog poznavanja prostora i glazbe o kojima ili i o kojima Vujičić govori.

Nije slučajno što novo izdanje nije prikazano ni u Hrvatskoj ni u hrvatskim sredinama u Mađarskoj usprkos tomu da većinu prikazanih napjeva čine pjesme Hrvata u Mađarskoj. Razvijajući nit razmišljanja na temu „Kako riješiti ovu situaciju?“, ne preostaje drugo nego nada. Nada da će Hrvati, Hrvati u Mađarskoj shvatiti da ako žele u dostojnom izdanju svijetu prikazati jednu od najreprezentativnijih formi svoje nematerijalne kulturne baštine – glazbu i glazbenu tradiciju, moraju to napraviti sami. I ako dođe do toga, nadajmo se da će to učiniti bolje, kvalitetnije, nepristranije i oslanjajući se više na znanstvene doprinose nego na svoje nacionalne nagone.

Literatura

- ANDRÁSFALVY 2002 = ANDRÁSFALVY B. Leányvásárok a Délkelet-Dunántúlon: A rokonság és a vallási-táji hovartartozás térbeli hálózata. A nemzet antropológiája: (Hofer Tamás köszöntése). Ur. A. Gergely A. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 2002. 21–28.
- BAČIĆ I DR. 2019 = BAČIĆ S. I DR., Ur. Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. Knj. 14. Ku – Kv. Subotica, 2019. 69–75.
- BARA, ŽIGMANOV 2011 = BARA M., ŽIGMANOV T. Vrela za povijest Hrvata u Vojvodini – monografske publikacije od 1918. do 1990. // Godišnjak za znanstvena istraživanja, 2011. Vol. 3. 247–271.
- BARÁTH, GYUROK, SOKCSEVITS 2002 = BARÁTH Á., GYUROK J., SOKCSEVITS D. A magyarországi horvát fiatalok életmódja. Budapest: Croatica Kht., 2002.
- BARICS 2013 = BARICS ERNŐ. A magyarországi horvátok nyelve. Dostupno na www.lib.pte.hu/sites/ptebtkscan/mellekletek/2013_20/2013_20_horvat_3.pdf 13. lipnja 2018.
- BARIĆ 2006 = BARIĆ E. Rode, a jezik?!: Radovi iz jezikoslovne kroatistike. Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, 2006.
- BARIĆ 2020 = BARIĆ E. Rječničko blago i pučka kultura Martinaca. Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, 2020.
- BÁRTH 2003 = BÁRTH D. A bácskai népszokások a XVIII. századi egyházi források tükrében. Bács-Bodrogtól Bács-Kiskunig: Az V. Duna–Tisza közti nemzetközi néprajzi nemzetiség-kutató konferencia (Baja, 2002. július 18–19.) előadásai. Ur. Bárh J. Baja – Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete – Bács-Kiskun Megyei Nemzetiségi Alapítvány, 2003. 27–45.
- BEGOVAC 1994 = BEGOVAC R. Svadbeni običaji u Hrvata u Podravini // Etnografija Hrvata u Mađarskoj, 1994. Vol. 1. 21–42.
- BEGOVÁ CZ 1980 = BEGOVÁ CZ R. Dráva menti horvát húsvéti dalok // Janus Pannonius Múzeum Évkönyv, 1980. Vol. 24. 273–300.
- BEGOVÁ CZ 2001 = BEGOVÁ CZ R. Vízkeresztől hamvazószerdáig: Adatok a tavaszváró szokásokról és hiedelmekről a hazai horvátoknál. A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón: (esélyek, lehetőségek, kihívások): (A VII. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai): Békéscsaba, 2001. október 2–3–4.). Ur. Ando Gy. i dr. Békéscsaba – Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 2001. 426–432.

- BEZIĆ 1969 = BEZIĆ J. Kakve je napjeve Hektorović priložio svom „Ribanju i ribarskom prigovaranju” // *Arti musices*, 1969. Vol. 1. 75–88.
- BEZIĆ 1970 = BEZIĆ J. Etnomuzikološki osvrt na napjeve iz Hektorovićeve „Ribanja” // *Zvuk*, 1970. № 104/105. 218–222. DOI: [10.4312/mz.6.1.105-107](https://doi.org/10.4312/mz.6.1.105-107)
- BOCKOVAC 2018 = BOCKOVAC T. A magyarországi horvátok jelenkori nyelvi állapota és anyanyelvük megőrzésének kilátásai a nyelvi jogok tükrében. Doktorska disertacija. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2018.
- BORBÉLY 1962 = BORBÉLY J. Egy horvát tánc típus magyar kapcsolatai // *Tánc tudományi Tanulmányok*, 1962. Vol. 3. 137–195.
- BORBÉLY 1973 = BORBÉLY J. Lakócsa táncai. // *Sokszínű hagyományunkból*. 1973. Vol. 1. 13–73.
- BOŠKOVIĆ-STULLI 1970 = BOŠKOVIĆ-STULI M. Balada o Marku Kraljeviću i bratu mu Andrijašu // *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, 1970. Vol. 1. № 1. 89–109.
- BOTICA 2013 = BOTICA S. Povijest usmene hrvatske književnosti. Zagreb: Školska knjiga, 2013.
- BRAUER-BENKE 2014 = BRAUER-BENKE J. A népi hangszerek története és tipológiája: Különös tekintettel a Kárpát-medence és környezete hangszereire. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 2014.
- BUCZYNSKI 1997a = BUCZYNSKI A. Gradovi vojne krajine 1. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.
- BUCZYNSKI 1997b = BUCZYNSKI A. Gradovi vojne krajine 2. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.
- BUJIĆ 1990 = BUJIĆ B. Muzika, etos i prošlost u Hektorovićevu „Ribanju i ribarskom prigovaranju” // *Muzikološki zbornik svezak*, 1990. Vol. 26. 17–28. DOI: [10.4312/mz.26.1.17-28](https://doi.org/10.4312/mz.26.1.17-28)
- CERIBAŠIĆ 2011 = CERIBAŠIĆ N. Pavo Gadanyi: A Profile of a Bagpiper, a Convivial Builder of Social Communication // *Studia instrumentorum musicae popularis (New Series)*, 2011. Vol. 2. 1–12.
- ČERNELIĆ 2009 = ČERNELIĆ M. Pristupi istraživanju bunjevačkih identiteta // *Godišnjak za znanstvena istraživanja*, 2009. Vol. 1. 159–183.
- EPERJESSY 1999 = EPERJESSY E. In memoriam – Vujicsics Tihamér // *Magyarországi szerbek néprajza*, 1999. Vol. 2. 164–166.
- EREDICS 1999 = EREDICS G. Vujicsics Tihamér zenei hagyatéka // *Magyarországi szerbek néprajza*, 1999. Vol. 2. 170–172.
- FEHÉR 2000 = FEHÉR Z. Šumo, šumo visoka si: Erdő, erdő, de magos vagy: Dunsági népdalok. Kalocsa: Kalocsai Múzeumbarátok Köre, 2000.
- FEHÉR 2007 = FEHÉR A. Bátya népzenei monográfiája. Doktorska disertacija. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2007.
- FEHÉR 2008 = FEHÉR A. Bátya népzeneje. 2008. Dostupno na https://folkradio.hu/folkszemle/feher_batya/index.php 26. siječnja 2019.
- FEHÉR, FEHÉR 1993 = FEHÉR A., FEHÉR Z. Bátya népzeneje. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumainak Igazgatósága, 1993.
- FELFÖLDI 1997 = ФЕЛФЕЛДИ Л. О играма Срба у Поморишју // *Етнографија Срба у Мађарској*, 1997. Vol. 1. 43–69.
- FERKOV 2014 = FERKOV J. A baranyai horvátok közművelődéstörténete a dualizmus korában (1867-1918). Doktorska disertacija. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2014.

- FRANKOVIĆ 1993 = FRANKOVIĆ Đ. Uza zbirku Da su grane do neba // Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj, 1993. Vol. 10. 13–16.
- FRANKOVIĆ 2014 = FRANKOVIĆ Đ. Narodopis za učenike 9.–12. razreda. Budapest: Oktatási Hivatal (Croatica Nonprofit Kft.), 2014.
- FÜZES 1958 = FÜZES E. A duda (gájda) készítése Mohácson // Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1958. Vol. 3. 179–186.
- GAVAZZI 1928 = GAVAZZI M. Kulturna analiza etnografije Hrvata // Narodna starina: nepovremeni časopis za povijest kulture i etnografiju južnih Slovjena, 1928. Knj. 7. 17/2. 115–144.
- GAVAZZI 1938 = GAVAZZI M. Problem karakterističnoga razmještaja nekih etnografskih elemenata na Balkanu // Extraitdes comptes rendus du IV-e congrés des géographes et des ethnographes slaves – Sofia, 1936. 231–236.
- GRBIĆ 1994 = GRBIĆ J. Mnogostruki identitet: primjer Hrvata u Mađarskoj // Studia ethnologica Croatica, 1994. Vol. 6. № 1. 119–126.
- GUNDA 1936 = GUNDA B. Néprajzi jelenségek és szociológiai kapcsolatuk Kemsén. Elsüllyedt falu a Dunántúlon: Kemse község élete. Ur. grof Teleki P. Budapest: Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet BT., 1936. 120–130.
- IVANČAN 1987 = IVANČAN I. Narodni plesni običaji Međimurja. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, 1987.
- IVANČAN 1989 = IVANČAN I. Narodni plesni običaji Podravine 1. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, 1989.
- JAKOVLJEVIĆ 2012 = JAKOVLJEVIĆ R. S. Marginality and Cultural Identities: Locating the Bagpipe Music of Serbia. Doktorska disertacija. Durham: Durham University, 2012.
- KERECSENYI 1982 = KERECSENYI E. Povijest i materijalna kultura pomurskih Hrvata. Budapest: Tankönyvkiadó, 1982.
- KISS 1988 = Kiss M. Délszláv szokások a Duna mentén. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988.
- KIŠ 1978 = KIŠ M. Koledarska tradicija u Dušniku. Rad XX Kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije: Novi Sad 1973. Ur. L. Vukmanović J., Nedeljković D. Beograd: Savez udruženj Jugoslavije, 1978. 97–105.
- KITANICS 2006 = KITANICS M. A Magyarországra irányuló horvát migráció a 15-18. században. A Balatontól az Adriáig. Ur. Pap N. Pécs: Lomart Kiadó, 2006. 59–73.
- KITANICS 2014 = KITANICS M. A Magyarországra irányuló horvát migráció a 16–18. században. Doktorska disertacija. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola, 2014.
- KOCSIS i KICOŠEV 2004 = KOCSIS K., KICOŠEV S. A Vajdaság mai területének etnikai térképe: Етничка карта данашње територије Војводине: Ethnic Map of Present Territory of Vojvodina 1941, 2002 (1: 350 000). Budapest: MTA Földtudomány Kutató Központ Földrajztudományi Kutatóintézet – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2004.
- KOCSIS, BOGNÁR 2003 = KOCSIS K., BOGNÁR A. Horvátország Pannon területének etnikai térképe: Etnička karta panonskog prostora Hrvatske: Ethnic Map of Pannonian Territory of Croatia 1941, 1991, 2001 (1: 400 000). Budapest: MTA Földtudomány Kutató Központ Földrajztudományi Kutatóintézet – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2003.
- KOVÁCS 1906 = KOVÁCS A. Karácsonyi népszokások Baján // Néprajzi értesítő, 1906. Vol. 7. 47–56.

- KUDELIĆ 2007 = KUDELIĆ Z. Marčanska biskupija – Habsburgovci, pravoslavlje i crkvena unija u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini 1611. – 1755. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007.
- KUHAČ 1878 = KUHAČ F. Južno-slovenske narodne popievke: I. knjiga. Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrechta, 1878.
- KUNTIĆ 1969 = KUNTIĆ A. M. Počeci borbe za preporod Bačkih Bunjevaca. Beograd: Vlastita naklada, 1969.
- LOMMEL 2008 = LOMMEL A. The Hungarian Duda and Contra-Chanter Bagpipes of the Carpathian Basin // *The Galpin Society Journal*, 2008. Vol. 61. 305–321.
- LOVRENČEVIĆ 1971 = LOVRENČEVIĆ Z. Dude u Bilogori. Rad XV. kongresa Sveza udruženja folklorista Jugoslavije u Jajcu 12 – 16. septembra 1968. Ur. Rihtman C. Sarajevo: Savez udruženja folklorista Jugoslavije, 1971. 361–370.
- MANDIĆ 1975 = MANDIĆ M. Svadbeni običaji čavoljskih Bunjevaca // *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, 1975. Vol. 1. 113–148.
- MANDIĆ 2005 = ŽIVKO M. Hrvatska imena naseljenih mjesta u Mađarskoj // *Folia onomastica Croatica*, 2005. Vol. 14. 37–128.
- MANDIĆ 2016 = MANDIĆ Ž. Rječnik govora santovačkih Hrvata. Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, 2016.
- MANGA 1969 = MANGA J. Magyar népdalok, népi hangszerek. Budapest: Corvina Kiadó, 1969.
- MAROŠEVIĆ 1994 = MAROŠEVIĆ G. Ojkanje u izvandinarskim područjima Hrvatske // *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva: Journal of Croatian Ethnological Society*, 1994. Vol. 24. № 16. 91–102.
- MARTIN 1979 = MARTIN GY. A magyar körtánc és európai rokonsága. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979.
- MÁTÉ 2018 = MÁTÉ G. A dél-dunántúli rácok történeti néprajzi kérdései a 17–18. században // *Ethnographiai*, 2018. Vol. 129. № 3. 371–390.
- MÁTÉ 2021 = MÁTÉ G. „...most van ideje a marhahajtásnak!”: A Dél-Dunántúl pusztulása 1683–1685-ben. Budapest: PTE Néprajz - Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan Könyvkiadó – TIT Kossuth Klub Egyesület, 2021.
- MATUŠEK 1979 = MATUŠEK L. O staroj bošnjačkoj svadbi u Ati // *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, 1979. Vol. 3. 157–175.
- MATUŠEK 1994. = MATUŠEK L. Raspjevani Hrvati. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994.
- ÖRSI 1983 = ÖRSI, JULIANNA. Exogámia és endogámia Magyarországon XVIII–XX. században // *Demográfia Népeségtudományi folyóirat*, 1983. Vol. 26. № 4. 572–597.
- PÁVAI 2005 = PÁVAI I. Zene, vallás, identitás a moldvai magyar népéletben. Budapest: Hagyományok Háza, 2005.
- PÁVAI 2012 = PÁVAI I. Az erdélyi magyar népi tánczene. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2012.
- RAIĆ 1923 = RAIĆ B. Narodno blago: Zbirka narodnih pjesama i poslovice: I. knjiga: Svatovske pjesme. Subotica: Štamparski umetni zavod Etelke Rajčić, 1923.
- ROKSANDIĆ 1991 = ROKSANDIĆ D. Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana. Zagreb: Vjesnik, 1991.
- SÁROSÁ CZ 1972 = SÁROSÁ CZ GY. Magyarország délszláv nemzetiségei // *Népi kultúra – Népi társadalom*, 1972. Vol. 7. 369–390.
- SAVAI 1998 = SAVA I J. Hvatajte se curice do mene... : Igre bošnjačkih Hrvata iz okolice Pečuha. Pécs: Tanac Kulturális Egyes, 1998.

- SOKCSEVITS 2021 = SOKCSEVITS D. A magyarországi horvátok rövid története: Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj. Budapest: Croatica Nonprofit Kft., 2021.
- SZABÓ G 2001a = SZABÓ G. Z. „Gajde su gajde...” Gajdaši i dudaši u Hrvata u Mađarskoj // Etnografija Hrvata u Mađarskoj, 2001. Vol. 8. 103–122.
- SZABÓ G 2001b = SZABÓ G. Z. Gajde és dude, dudák és dudások a magyarországi horvátoknál és szerbeknél. A duda, a furulya és a kanásztülök: A magyar hangszeres zene folklórja. Ur. Agócs G. Planétás, 2001. 457–476.
- SZABÓ G 2004 = SZABÓ G. Z. A duda, The Bagpipe // A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai 9. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2004.
- SZABÓ G 2012 = SZABÓ G. Z. Adonyi rác lakodalom (Gondolatok egy 19. századi ábrázolás kapcsán). „A végtelenség küszöbén”: Írások Vujicsics Sztoján emlékére. Ur. Török Zs., Vujicsics M. Budapest: Reciti Kiadó, 2012. 78–99.
- SZÁVAI 2016 = SZÁVAI J. (Ur.). Baranyai horvát népviseletek: Bosnyákok. Pécs: Tanac Kulturális Egyesület, 2016.
- SZÁVAI 2017 = SZÁVAI J. (Ur.). Baranyai horvát népviseletek: Dráva menti sokácok. Pécs: Tanac Kulturális Egyesület, 2017.
- ŠAROŠAC 1991 = ŠAROŠAC Đ. Bosanski Hrvati u okolici Pečuha: (Ekonomska osnovica seoskog života). Budapest: Tankönyvkiadó, 1991.
- ŠAROŠAC 2003 = ŠAROŠAC Đ. Groblja, pogrebni običaji i nadgrobní spomenici Hrvata, Srba i Slovenaca u Mađarskoj: Magyarországi horvát, szerb és szlovén temetőik, temetkezési szokások és sírjelek. Pécs: Krónika Könyvkiadó, 2003.
- ŠAROŠAC, ĐUROK 2016 = ŠAROŠAC Đ., ĐUROK I. Baranjski Šokci: Šokci u Mađarskoj. Budimpešta: Croatica Nonprofit Kft., 2016.
- ŠIROLA 1937 = ŠIROLA B. Sviraljke s udarnim jezičkom. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1937.
- ŠIROLA 1942 = ŠIROLA B. Hrvatska narodna Glazba: Pregled hrvatske muzikologije. Zagreb: Matica hrvatska, 1942. [1940.].
- ŠIROLA 1943 = ŠIROLA B. Horvát népi hangszerek. Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára. Ur. Gunda B. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943. 114–124.
- ŠOKČEVIĆ 1997 = ŠOKČEVIĆ D. Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj. Tjedan Hrvata iz Mađarske. Ur. Salopek H. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 1997. 9–15.
- TOPOLOVEC 1963 = TOPOLOVEC V. „Dudaš Pavo Špoljarić – opis njegovih duda sa 4 cijevi. Stara Gradina kod Virovitice” // Institut za etnologiju i folkloristiku – Dokumentacija, № 739/III/1966.
- TORDINAC 1986 = TORDINAC N. Hrvatski narodni običaji, pjesme i pripovijetke iz Pečuha i okolice. Budapest: Tankönyvkiadó, 1986.
- TORDINAC 2010 = TORDINAC N. Hrvatski narodni običaji, pjesme i pripovijetke iz Pečuha i okolice: seoske bajke i bajalice – crtice. Ur. Ćurić M., Franković Đ. Đakovo – Pečuh: Grad Đakovo – Hrvatska samouprava u Pečuhu, 2010.
- UROSEVICS 1969 = UROSEVICS D. A magyarországi délszlávok története. Budapest: Hazafias Népfront Országos Tanácsa, 1969.
- VALENTIĆ 1981 = VALENTIĆ M. Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849 – 1881. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu Institut za hrvatsku povijest, 1981.
- VEČKOVIĆ 2017 = VEČKOVIĆ S. Hrvatska tradicijska glazbala: Dude. Zagreb: Centar za tradicijska glazbala Hrvatske, 2017.
- VEGH 2004 = VEGH A. Rasprostranjenost gajdi i duda u Baranji u 20. stoljeću // Osječki zbornik, 2004. Vol. 27. 239–247.

- VÉGH 2016a = VÉGH A. Balkáni dudák és kapcsolataik I. A gaida és a mjesnica típusok – hangszer-földrajzi vizsgálatok egy kiterjedt, nehezen lehatárolható térben. „Ha még egyszer születnék, akkor is csak juhász lennék”: Tanácskozás a pásztorművészetről: Konferencia: 2015. Augusztus 28–29. Ur. Juhász Z. Magyar Művészeti Akadémia, 2015. 209–267.
- VÉGH 2016b = VÉGH A. Pitanje rasprostranjenosti pojedinih tipova glazbala sa mješinom kod Hrvata u Mađarskoj u svjetlu odnosa sa hrvatskim prostorima // Etnografija Hrvata u Mađarskoj, 2016. Vol. 15. 95–116.
- VÉGH 2018 = VÉGH A. Izrada dudu u Novom Selu: Majstorstvo 86. godišnjeg Pave Gadanjija, posljednjeg tradicionalnog duduša i izrađivača dudu na hrvatskom etničkom prostoru u Mađarskoj // Etnografija Hrvata u Mađarskoj, 2018. Vol. 16. 119–142.
- VÉGH, HORVÁTH 2021 = VÉGH A., HORVÁTH ZS. The Survival and Transformation of Solo Multipart Instruments and Instrumental Ensemble Music in Pannonia // European Voices: Playing Multipart Music: Solo and Ensemble Traditions in Europe, 2021. Vol. 4. 57–70. DOI: [10.7767/9783205214106.57](https://doi.org/10.7767/9783205214106.57)
- VELIN 1979 = VELIN S. Običaji koleda u Dušniku // Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj, 1979. Vol. 3. 73–129.
- VELIN 1999 = VELIN S. Pokret santovačkih Hrvata potkraj XIX. stoljeća // Hrvatski znanstveni zbornik, 1999. Vol. 2. № 1. 80–99.
- VUJICSICS A. 2004 = VUJICSICS ASSOCIATION. Horvát népzenei hagyományok Magyarországon II. DISC 104 IZVOR. 2004. Track 1. Nije šala varati bečara 2'19 – Pavo Kovač, dude.
- VUJIČIĆ 1975 = VUJIČIĆ T. O muzici bunjevačkih svatova // Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj, 1975. Vol. 1. 139–146. (kao prilog radu MANDIĆ M. 1975).
- VUJIČIĆ 1978 = VUJIČIĆ T. Muzičke tradicije Južnih Slavena u Mađarskoj. Budimpešta: Preduzeće za izdavanje udžbenika, 1978.
- VUJIČIĆ 2020 = VUJIČIĆ T. Muzičke tradicije Južnih Slovena u Mađarskoj / A magyarországi délszlávok zenei hagyományai / Musical Traditions of South Slavs in Hungary. Richter P. (Gl. ur.). Jelena Jovanović – Danka Lajić Mihajlović (Ur.). Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóintézet Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza – Szerb Intézet – Vujicsics Egyesület, 2020.
- VUK 1991 = VUK M. Jačke gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj. Budapest: Tankönyvkiadó, 1991.
- ZENTAI 2003 = ZENTAI L. I DR., Ur. A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914. Pécs: Talma Kiadó, 2003. [2001.].
- ŽGANEC 1974 = ŽGANEC V. Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike Kaniže u Mađarskoj. Čakovec: Zrinski, 1974.
- ŽGANEC, SREMEC 1951 = ŽGANEC V., SREMEC, N. Hrvatske narodne pjesme i plesovi. Zagreb: Seljačka sloga, 1951.
- ŽUPANOVIĆ 1969 = ŽUPANOVIĆ L. Napjevi Hektorovićeve Ribanja u svjetlu suvremene muzikološke interpretacije // Zvuk, 1969. № 100. 477–495.